

GELİŞEN BİR EKONOMİDE ÜRETİM TEKNİKLERİ SEÇİM KRİTERLERİ

Adam RUNOWICZ*

Çev: İbrahim BABAYİĞİT**

Yazar gelişen bir ekonomide üretim teknikleri seçim teorisinin, uzun tartışmalardan sonra "Strateji çizilebilecek" bir duruma ulaştığını belirtmektedir. Üretim tekniklerinin seçiminde, geçmiş bütün teorik düşüncelerin stratejik bir hedef kabul ettiği, uzun dönem büyüme oranı maksimizasyonun, pek verimli olduğu ispat edilmiştir. Çok gelişmiş bir ekonomide, ekonomik büyüme bütün ekonominin gelişmesini sağladığı halde, gelişmekte olan bir ekonomide ekonomik büyüme ekonomik gelişmeyi sağlamayabilir. Bundan dolayı strateji büyüme oranının değil gelişme oranının maksimizasyonu olmalıdır. Bu görüş üretim teknikleri seçimi sorununa tamamen yeni bir bakış açısı getirmektedir.

Bu düşünceler, ilke olarak gelişen ekonomilerle sınırlandırıldığı halde, bunların öneri ve sonuçları, az veya çok, ekonomik gelişme programlarının yürürlükte olduğu herhangi bir ekonomide de uygulanabilir. Soruna yeni yaklaşımda, şimdiye kadar ana stratejik hedef olarak geçerli olan büyüme oranı maksimizasyonu değil, yapısal değişiklikler yani bütün ekonominin gelişmesi, üretim tekniklerinin seçiminde önemli olmaktadır.

Teknik ilerleme ve tekniklerin seçimi sorunlarının, halâ ihtilafli olmalarından dolayı, bu konularla ilgili çalışmalara önce bu iki katagori arasında bir ayırım yaparak başlanması, bir gelenek haline gelmeye başlamıştır. Bu konu üzerinde çalışan iki düşünce okulundan söz edilebilir. Bunlardan ilki, tekniklerin seçimini, aynı ürün eğrisi boyunca hareket olarak tanımlayan oldukça dar bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu okula göre, teknik ilerleme eğrinin altındaki bir noktaya, yani başka bir eğriye doğru hareketlerdir. İkinci okul, teknik ilerlemenin aynı eğri boyunca hareket olduğunu kabul eder.

Her iki okulda ileriye değerli iddialar sürmektedirler. Fakat burada bu iddiaların detaylarından söz etmeye gerek olduğunu sanmıyorum. Kişisel olarak, birinci okulun yaklaşımının daha kusursuz ve mantıksal olduğu görüşündeyim. Bundan başka zaman kriteri, bana, metod kriterine göre çok daha önemli görülmektedir. Diğer bir deyişle tekniklerin seçimi sadece yatırım kararlarının verildiği sırada mümkündür. Bu kararlar alındıktan ve projeye başlandıktan sonra teknikleri seçmeye olanak yoktur. Halbuki diğer taraftan teknik ve örgütsel ilerleme halâ olanaklıdır.

* *Varşova Üniversitesi, Ekonomi Bilimleri Fakültesi Dekanı*

** *Araş. Gör., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*

Teknik ilerlemeyi geniş ve genel bir ifadeyle, üretim faktörlerinin en az birinden azaltılmış harcamalarla ve geride kalan üretim faktörlerine yapılan harcamaları arttırmadan, aynı sonuçların elde edilmesi şeklinde anlıyorum. Bu makalenin konusu göz önüne alındığında —ki alınmasaydı önemli olacaktı— teknik, örgütsel ve ekonomik ilerleme ile ve aynı zamanda şekillendirilmiş ve şekillendirilmemiş ilerleme arasındaki temel farklılıklardan söz etmeye gerek olduğunu sanmıyorum.

Uzun dönem ekonomik büyüme oranı, geleneksel olarak, gelişen ekonomilerde üretim teknikleri seçiminde ana stratejik hedef olarak kabul edilmekte ve seçim kriterleride bu amaca hizmet edecek şekilde belirlenmektedir. Bu, benim görüşüme göre tekniklerin seçimi teorisinin (Sık sık kullanılmaktadır) en önemli eksikliğidir. Kısa bir süre için tenkitleri bir yana bırakarak, bu sahadaki bilgi seviyesinin (Kaçınılmaz olarak basitleştirilerek) kısa bir değerlendirilmesini sunacağım.

Ekonomik teoride 1950'lerin ortalarına kadar, gelişen bir ekonomide her yıl milli geliri maksimize edecek sermaye yoğun olmayan tekniklerin seçimi gerekliliği görüşü hiçbir değişikliğe uğramadan kalabilmiş ve sermaye kıtlığının Üçüncü Dünya Ülkelerinin ekonomik gelişmelerinin en büyük engeli olduğu fikride, bu görüşü mantıklı göstermiştir. O. Lange gelişen bir ekonomiye mevcut sermaye kaynaklarının modern teknik ile tam istihdamı sağlamak için yeterli bir düzeyde olmayan bir ekonomi şeklinde tanımlamaktadır ¹.

O zamanlar aşağıdaki şu iddialar (ki günümüzde rahatlıkla birer dogma oldukları söylenebilir) 1. Sınırsız insan gücü kaynağı 2. Geleneksel sektörde sıfır marjinal verimlilikte gizli işsizlik 3. ve az gelişmiş ülkelerde emeğin ucuzluğu, birer gerçek olarak kabul ediliyordu.

Bu iddialar, Böhüm—Bawerk'in ileri sürdüğü, sermayenin uygun bir şekilde dağıtılması koşuluyla (bu gün sermaye yoğunluğunu azaltma diyebiliriz) yaklaşık olarak her miktarda işçinin istihdam olanağının bulunduğu görüşünü doğrudan doğruya takip edebilirlerdi. Bu görüşlerin akislerinin Marx'ın kapitalist bir ekonomide bile istihdamın bir sınırı bulunduğunu ispat etmesine rağmen halâ devam etmekte olması gerçekten garip görülmektedir. İstihdamın sınırını sermaye miktarı ve bunun yapısal bileşimi belirlemekte ve sermayenin yapısal bileşimide, girişimciler tarafından keyfi olarak değil fakat rekabetin zorunlu kıldığı bir şekilde oluşmaktadır.

Son çalışmalar, sıfır marjinal verimliliği olan gizli işsizlik kavramının dolayısıyla da, geleneksel sektörden (Tarım sektörü) toplam hasılda herhangi bir düşüş husule gelmeden her zaman geriye çekilebilecek fazla işçilerin bulunduğu görüşünün yanlış olduğunu göstermiştir. Eğer tarım sektöründen çok sayıda işçinin ayrılması ile toplam hasıla düşmüyor ve hatta belirli bir süre sonra artıyorsa, bu durum, bu sektördeki fazla işçilerin ayrılmasından değil tarımdaki teknik ve örgütsel değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer şeyler eşit olarak, toplam hasılda bir azalma meydana gelmesi kaçınılmazdır, buna rağmen bu azalma yüzde olarak, tarım sektöründeki istihdam azalmasından daha düşüktür. Kısaca istihdam fazlalığı olan bir tarım sektöründe emeğin verimi düşüktür fakat her zaman pozitif olup hiçbir zaman sıfır değildir ².

1 Cf. O. Lange, Niektore Problemy planowania gospodarczego wkrzajach nierozwinietych (in) Problemy wzrostu ekonomicznego krajow slabo rozwinietych, Warszawa 1958.

2 Tarımsal sektördeki fazla istihdamdan başka bir yazımda bahsedeceğim.

Gelişen bir ekonomide, emeğin ucuz olduğu görüşünde yalnızlığı ispatlanmıştır. Ücretlerin çok düşük olmasına karşılık emeğin verimliliğinde çok düşük olması, emeğin maliyetini çok yükseltmektedir. Sadece uygulamacılar bunun bilincinde olup, Marx'da Mutlak Rant Teorisine atıfta bulunarak, uygulamacılar ile teorisyenlerin görüşleri arasında bir çelişmenin mevcudiyeti halinde her zaman uygulamacıların hak olduğunu söylemiştir.

Latin Amerika çiftliklerinin mekanizasyonun hızla yayılmasıyla modernleştirilerek işçilerin işten çıkarılmalarının nedeni yukarıdaki görüşten farklı olarak açıklanamaz. Ücretlerin düşüklüğüne rağmen mekanizasyonun kârlı olduğuna şüphe yoktur.

Son olarak, yatırım kararlarının özel ellerde kaldığı durumlarda —ki bu durum Üçüncü Dünya Ülkelerinde oldukça yaygındır— yatırımcılar makro-ekonomik (milli gelirin büyüme veya istihdam oranının maksimizasyonu gibi) amaçlar yerine, kısa vadeli mikro-ekonomik (kâr maksimizasyonu) amaçlara yönelmektedirler.

Bu görüşlere eleştiriler tamamen farklı bir taraftan geldi. Galenson ve Leibenstein³ Dobb, Sen ve diğer bazı ekonomistler yalnızca kısa dönemde milli gelir maksimizasyonunun uzun dönemde milli geliri maksimize edemeyeceği görüşü ile ortaya çıktılar. Bunlar kısa dönemde milli geliri maksimize edecek tekniklerin, sermaye yoğun olmayan teknikler olduğu ve bunda işçi başına düşük sermaye yoğunluğu ve düşük verimlilik anlamına geldiğini işaret ettiler. Bu tekniklerle, gelirin maksimum seviyeye çıkarılmasına karşılık, milli gelirin aslan payını ücretlilerin alması ve dolayısıyla tüketimin artması sonucunda hiçbir zaman büyüme oranının maksimize edilemeyeceğini ve böylece yatırım fonlarını teşkil edecek artık değer az olması sonucunda milli gelirin büyüme oranında çok az olacağını belirttiler. Fakat büyümenin hızlandırılması ekonomik olarak geri kalmışlıktan kurtulmanın tek aracıdır. Bundan dolayı bu yazarlar geliri değil, fakat artık değeri maksimize edecek tekniklerin seçilmesinin gerekliliğini savunmaktadırlar. Bunlarla, her yıl milli gelir seviyesinin maksimum olmayacağını doğru olmasına karşılık, büyüme oranı her yıl maksimum olacaktır. Bunun sonucunda belirli bir süre sonra milli gelir seviyesi, her yıl geliri maksimize etmeye yönelik tekniklerin seçilmiş olması halinde ulaşılabilecek seviyeden de daha yüksek olacaktır.

Yukarıda aktarılan iddialar, Dobb—Sen modeli altında ekonomik teorinin bir parçası haline gelmiş ve gelişen bir ekonomide üretim teknikleri seçimi için geliştirilen teorinin ikinci safhasını oluşturmuşlardır.

Zaman içinde denemelere dayanmayan bu modele, bazı Polonya'lı ekonomistlerinde bulunduğu bir grup yeni ekonomist tarafından eleştiriler çok kısa bir süre sonra gelmeye başlamıştır. Bunlar ilk olarak M. Kalecki daha sonrada Z. Dobrka, A. Müller ve A. Rybarski'dir. Bu grup tarafından benimsenen görüşler, az gelişmiş bir ekonomide üretim teknikleri seçimi için geliştirilen teoride üçüncü safhayı aştı.

Bu ekonomistler, bu güne kadar olan tartışmaların akademik nitelikte olduklarını, çünkü artık değeri veya geliri maksimize eden tekniklerin sonuçları arasındaki

3 W. Galenson, H. Leibenstein, Investment Criteria, Productivity and Economic Development, "Quarterly Journal of Economics" 1955 No. 3; M. Dobb, An Essay on Economic Growth and Planning, London 1960; A.K. Sen, Choice of Techniques, Oxford 1960.

çelişkilerin, sadece özel —hatta gerçekçi olmayan— basitleştirici bazı varsayımların kabul edilmesi halinde önemli olduğunu haklı olarak işaret ettiler. Halbuki gerçekte, her iki tekniğinde yaklaşık olarak aynı sonuçları vereceği özel durumlar mevcuttur.

Bundan dolayı bu yazarlar, daha evvelki dönemlerdeki gibi neyin maksimize edilmesi —ki milli gelir (birinci dönemde), artık değer (ikinci dönemde)— gerektiğine kesin cevaplar vermek yerine, eğer amaç uzun dönem büyüme oranı maksimizasyonu ise, bu amacın gerçekleşmesine rehberlik edecek bazı kriterler önerdiler.

Bu suretle, başlangıçta ücretler yüksek ise veya yükselmesi bekleniyorsa —diğer koşulların aynı kalması şartıyla— milli geliri değil (Dobb—Sen modelinde yalnız genelleştirilmiştir) fakat artık değeri maksimize etmek gerekir. Fakat diğer koşullar her zaman aynı kalmamakta ve bu değişen koşullar içinde ilk sırayı yatırım fonlarının şekli ve kaynağı almaktadır.

Bunun için, ilk yatırım fonu tekrar elde edilmeyecek (dış borç gibi) bir fon ise, artık değer maksimize edilmelidir. Fakat eğer ilk yatırım fonu bir iktisadi kaynak değil fakat bir akım ise bunun kaynağı araştırılmalıdır. Eğer bunun miktarı milli gelir seviyesine bağlı ise (vergiler gibi) geliri maksimize edecek tekniklerin seçilmesi gereklidir. Eğer yatırım fonları, daha önceki yatırımlara bağlı ise (bağımlı fonlar) artık değer maksimize edilmelidir. Diğer taraftan eğer bu fonlar bağımsız ise, gelir maksimize edilmelidir. Herhangi bir ekonomide hem bağımlı, hemde bağımsız fonlar birlikte bulunacaklarından bunların ağırlıklarının tesbit edilip, hareket tarzının bu ağırlıklardaki değişmelere göre belirlenmesi gerekir. Başlangıçta ağırlığı az olan bağımlı fonların, milli ekonomi geliştikçe ağırlıkları kademeli olarak artacaktır.

Son olarak eğer teknik durgunluk hakkındaki kolaylaştırıcı varsayımlar bırakılır ve teknik ilerleme olanağında gözönüne alınırsa durum temelden değişir. Bu durumda geliri ve artık değeri maksimize eden teknikler arasındaki farklılıkların teknik ilerlemenin etkisiyle zayıflaması sonucu, cevap daha evvelki durumlardaki kadar açık olmayacaktır. Şöyle ki, örneğin eğer geliri maksimize edersek teknik ilerlemeye bağlı olarak artık değer ve büyüme oranı da yükselir ve tersi olarak artık değeri maksimize eden tekniklerde teknik ilerlemeye bağlı olarak milli gelirden de bir artışa neden olurlar.

Buradan da görüleceği üzere, soruna genel ve kesin bir cevap yoktur. Tamamen duruma bağlı olarak, sadece bu özel durumlara cevap bulunmaktadır. Bunun soruna çok makul ve inandırıcı bir yaklaşım olduğuna şüphe yoktur. Bununla beraber şu andaki durumu yani tekniklerin seçimi teorisinin üçüncü safhası diğer iki safha ile "Berabere kalmış" olarak en iyi şekilde ifade edilebilir. Bu konuda bu yazıya kadar herhangi bir tartışmanın olmamış olması, bu durumun ekonomistler tarafından da bu şekilde yorumlanmış olabileceği fikrini vermektedir.

Yukarıdaki, gelişen bir ekonomi için üretim teknikleri seçimi kriterlerinin, önceki iki farklı görüşle yani birinci ve ikinci safhalarla, aynı hatayı taşımaması daha ileri bir teorik araştırma için konunun hazır olduğunu göstermektedir. Benim görüşüme göre bu hata, önceki görüşlerde de olduğu gibi büyüme oranı maksimizasyonunun ana stratejik bir hedef olarak çok fazla yüceltilmiş olmasıdır.

Büyüme oranı maksimizasyonu fetişisi kısmında olsa Polanya'da tahtından indirilmiştir. Bu konu üzerinde düşüncelerini yoğunlaştıran bazı yazarlar, ekonomik

büyümenin kendi başına bir amaç olamayacağı fakat amaca ulaşabilmek için bir araç olabileceği fikrine vardılar. Marx'ında söylemiş olduğu gibi her tür üretimin son amacı tüketimdir. Bunun tekrar akıllara geri getirilmesinin iyi olmasına karşılık, bana göre, tüketimi ekonomik büyümenin bir faktörü olarak gösterip önemini yükseltmek için harcanan çabalar doğru değildir. Bundan dolayı, geçerli fikirler, yanlış bir teorik formasyon halinde ifade edilmektedir. Gerçekte büyüme halâ değerli bir fetiş olup şimdi sadece yatırım değil fakat tüketimde bir büyüme faktörü olarak görülmektedir. Basit üretimin yapıldığı ilkel toplumlarda ve hatta kapitalizm öncesi bazı toplumlarda bile, tüketimin hemen hemen bütün milli geliri emmesi dahada hayret uyandırıcıdır.

Sorun, uzun dönem büyüme oranı maksimizasyonu fetişinin ne şekilde ortadan kaldırılması gerektiği olmayıp, tekniklerin seçimi teorilerinin hepsinin istisnasız olarak gözlerini modern sektöre çevirmiş olmalarıdır —ki buda bu teorilerin en büyük eksikliğidir—.

Yatırımların artık değerlerini biriktiren, teknikleri seçen, yatırım yapan ve kendi büyüme oranını maksimize eden hep modern sektördür. Geleneksel sektör üzerinde hiç durulmamakta ve bu sektörün rolü emeğin rezervi olarak sınırlandırılmaktadır. Bu rezerv kurutulduğunda teknik seçimi yapmak imkânsızlaşacaktır. İlerlemenin sadece modern sektör ile sınırlandırıldığı bir ekonomik büyüme nasıl bir şeydir? Ekonomik teori bunu özel amaçlı bir büyüme yada daha öncede bahsedildiği gibi gelişme olmadan büyüme şeklinde tanımlamaktadır.

Bu aynen yabancı ülke topraklarında oluşturulan koloniler, Afrika'daki ırkçı azınlıklar ve bazı petrol üreten ülkelerin milli gelirlerinin büyümesi gibi birşeydir. Birçok gelişmiş ülke bu şekilde büyümüştür. Buna en güzel örneği Büyük Britanya oluşturur. Sanayi İngiltere'de ve az çokta İskoçya'da yoğunlaşırken, Galler de sığır, koyun, kömür madenleri, bir kömür limanı ve birkaç tanede çelik imalâthanesinden başka birşey yoktur. Birleşik Amerika ekonomisinde, zengin ve gelişmiş bir Kuzey ile fakir ve geri kalmış bir Güney olarak aynen bu şekilde büyümüştür. Savaştan önce, Polonya'nında gelişmiş bir Polonya A ve durgunluk döneminde kalmış bir Polonya B ve C şeklinde kalmasının etkileri halen bugünde hissedilmektedir. Almanya'da bu tarz bir büyümenin sonuçlarını tamamen önleyememiş ve çok modern bir sanayiye sahipken, geri kalmış bir tarımsal yapı oluşturmuştur. Bir ülkenin çok gelişmiş bölgeleriyle, geri kalmış bölgeleri arasındaki uçurumun genişlemesinin arkasında yatan nedenler Myrdal tarafından inandırıcı bir şekilde açıklanmıştır.

Halâ kişi başına milli gelir, bir ülkenin belirli bir ülkeler grubuna dahil edilmesi için kati bir kriter değildir. Eğer böyle olsaydı, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri ülkelerinin çoktan, çok gelişmiş ülkeler grubunda sayılması gerekirdi. Gelişme seviyesinin göstergesi ekonomik yapı olup, geri kalmış bir yapı ekonominin çeşitli kolları ve sektörleri arasındaki emek verimliliği ve gelir seviyesi nispetsizlikleri, bir ülkenin gelişmekte olan ülkeler grubuna dahil edilip edilmeyeceği konusunda temel kriterlerdir.

Genelde ekonomik büyümenin önemini küçümsemiyorum, çünkü büyüme olmadan bir gelişme düşünülemez. Fakat milli ekonomideki ve toplumdaki büyük nispetsizlikler gibi acil sorunları yok edebilecek, yapısal değişimdir. Bu sorunlar sadece ekonomik büyüme ile çözümlenemeyeceği gibi, çok çabuk ve acı çekilmedende çö-

zümlemezler. Değeri önemsenmemiş bir amaç olan tüm ekonominin gelişmesi, sadece ekonomik büyüme oranının maksimizasyonu ile değil, fakat yapısal değişim oranında maksimizasyonunu gerektirir. Üretim tekniklerinin seçimi, yapısal değişim stratejisinin önemsiz olmayan bir elemanıdır. Doğru bir gelişme stratejisinden bahsedebilmek için, herşeyden önce kurumsal bazı koşulların varlığı gerekmektedir. Atılımcı bir hükümetin ve önemli sayılabilecek bir oranda yetkileri elinde bulunduran bir devletin varlığı ilk şarttır. Yeterli ekonomik yürütme gücüne sahip olması ve atılımcı bir hükümetin işbaşında bulunması halinde, ekonomik gelişme için makro-ekonomik programları hazırlayıp uygulayabilecek bütün milli ekonominin çıkarlarını gözönünde tutarak teknikleri seçebilecek sadece devlettir. Ekonomik kararların büyük bir kısmının özel sektör tarafından verilmesi halinde, üretim tekniklerini devletin seçtiği gibi seçileceğini söylemek, özel sektörün kârları maksimize eden teknikleri seçmeye olan eğiliminden dolayı çok güçtür. Milli geliri maksimize edecek tekniklerin daha az kârlı olmaları, bunların özel sektör tarafından hemen elemine edilmelerine yolaçmakta ve bu durumda bütün ekonominin çıkarlarının gözönünde bulundurulduğu sloganı, özel sektör çıkarlarının ön plana çıkması sonucunda sahte bir slogan haline dönüşmektedir.

Bu durumun sonuçları en çarpıcı bir şekilde Latin Amerika örneğinde görülebilir. Bu bölgeyi bütün olarak ele alan Birleşmiş Milletler verileri 1960'ta endüstriyel üretimin yıllık ortalama artış oranı % 5.6 iken, bu sektördeki istihdamdaki artış oranının % 2.3 olduğunu göstermektedir. Tarımsal hasıla % 2.8, kırsal kesimden göç oranı % 4.8 ve gecekondü nüfusundaki yıllık artışta % 15 olarak gerçekleşmiştir.

Sanayi sektöründeki üretim artışı % 5.6 iken bu sektördeki istihdamın büyüme oranını % 2.3 olması, üretimdeki bu artışın % 40'ının istihdamdaki artıştan % 60'ının ise emek verimliliğindeki artıştan kaynaklandığını göstermektedir. Bu büyüme oranları ve teknikleriyle, yeni işgücü arzının tümünün istihdamının sağlanabilmesi için (şehirlerdeki mevcut işsizliği azaltmadan) gerekli olan endüstriyel büyüme oranı ne kadar olmalıdır? Hesaplamalar bunun % 19 olması gerektiğini —ki bu şimdiye kadar gerçekleşen oranın 3,5 katıdır— göstermiştir. Bu büyüme oranına erişebilmek mümkün müdür? Bunun mümkün olabilmesi için, mevcut işsizlik gözönüne alındığında gelecek on yılda endüstrinin büyümeyi % 25 oranında tutarak devam ettirmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ve bu büyümeyi gerçekleştirebilecek sermaye birikim oranı ne olmalıdır?

Bu yüksek büyüme oranına erişebilmenin çok güç olması akla başka bir olasılığı getirmektedir ki, bu da sermaye yoğun olmayan tekniklerin kullanımınıdır. Özel yatırımcıların bu teknikleri kârlı bulacaklarından dolayı çok büyük sosyo-ekonomik reformların yapılması gerekecektir. Büyük toprak sahipleri, emeğin ucuzluğuna rağmen tarımda mekânizasyonu da kârlı bulurlar. Sermaye yoğun tekniklerin aynı anda hem tarımda hemde sanayide kullanılmaları büyük bir talihsizliktir. Şöyle ki, tarım sektörünün işten çıkaracağı fazla işçilere sanayi sektöründe ihtiyaç duyulmayacaktır.

Latin Amerika'da tarımda çalışanların nüfusu, toplam nüfusun yaklaşık % 60'ını oluşturur. Endüstriyel sektördeki mevcut büyüme oranı ve sermaye yoğun tekniklere karşı olan eğilimden dolayı, istihdam yapısını tarımın % 30'luk bir pay alacağı bir hale getirebilmek için en az 59 yıllık bir süre gerekmektedir. Bu yüzde otuz-

luk oranın, çok gelişmiş ülkelerde % 10 olan oranla karşılaştırıldığında büyük ve hatta bu ülkelerin 59 yıl sonra ulaşacakları oran gözönüne alındığında çok çok büyük olacağı açıkça görülmektedir.

Burada hemen şu da eklenmelidir ki, gelişen ülkelerdeki özel girişimciler sadece sermaye yoğun teknikleri seçmedikleri gibi, mevcut kurulu kapasitelerinde sadece yarısını hatta yarısından da azını kullanmaktadırlar. Bu, bu tür ülkelerde sık sık rastlanan bir durumdur ⁴.

Örneğin, Arjantin'de mevcut 4 traktör fabrikası tam kapasiteyle çalıştırıldıkları takdirde, bütün Latin Amerika talebini karşılayabilecek bir kapasiteye sahip bulunmaktadır. Bütün ülkenin ihtiyacını tek fabrika karşılayabilir. Brezilya'da da tek vardiye çalışan 13 tane otomobil fabrikası bulunmaktadır. Bu türde daha birçok örnek verilebilir.

Birleşmiş Milletler uzmanlarınca yapılan bir araştırma (sonuçları yayınlanmamıştır) aşırı miktarda yatırımın makro ölçekte çok etkin olmamasına karşılık (kolayca anlaşılabilir), mikro ölçekte çok kârlı olduğunu (özel yatırımcılar için) göstermiştir. Bunun nedeni çok basittir. Çünkü yatırımcılar, yatırım hacmine göre vergi indirimlerinden ve düşük faizli devlet kredisinden yararlanmaktadırlar. Birçok ülkede enflasyonun dolu dizgin koşması, kredilerin geriye, alındığı andakinden değeri çok daha düşük bir para ile ödenmesi sonucunu doğurmaktadır. Yukarıda sözü edilen uzmanların yaptıkları hesaplamalar, yıllık enflasyon oranını sık sık % 20'yi aştığı Latin Amerika'da, bir dolarlık yatırımın yatırımcılara gerçek maliyetinin sadece 11 Cent olduğunu ve geriye kalan 89 Cent'in ise çeşitli şekillerde devletten geri alındığını göstermiştir. Böyle bir durumda tekniklerin seçiminden bahsetmenin hiçbir anlamı kalmamaktadır.

İstihdam yapısında önemli bir değişikliğe ihtiyaç, —ilk olarak tarım daha sonrada tarım dışı sektörlerde— tarım sektöründen önemli bir sayıda işçi çekilmediği takdirde emeğin verimliliğinin arttırılmasına ve dolayısıyla da kırsal ve kentsel kesimde yaşayanların gelir düzeyindeki eşitsizliklerin giderilmesine başka hiçbir çıkar yol bulunmadığı gerçeğinden dolayı duyulmaktadır. Amerika da bir çiftçinin 50 kişilik ürün üretebildiği halde, bu sayı Latin Amerika'da 1.6, Afrika'da ise 1.3 kişiye kadar düşmektedir. Ve Amerika'da tarımsal emek verimliliği Yenizelanda, Avustralya ve Kanada'dan sonra dördüncü sırada gelmektedir.

Bu üçüncü dünya ülkelerinin, önde gelen ülkelerin verimliliği seviyesine ulaşabilmeleri için tarımda emek verimliliğini 20 ila 40 kat arttırmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Şimdiki istihdam yapısıyla —ki nüfusun % 60 ila % 90'ı tarım sektöründe çalışmaktadır— toplam tarımsal hasılda buna eşit bir artışın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu sadece imkânsız olmadığı gibi, bu kadar fazla bir üretime pazar bulunmaması nedeniyle de gereksizdir. Hatta toplam üretimde 2-3 kat bir artış bile anlamsızdır. Böylece geriye tek çıkar yol olarak, tarımsal kesim nüfusunun önemli bir oranda azaltılması kalmaktadır.

Böylece sorun, bu operasyonun nasıl ve ne ölçüde uygulanacağı olmaktadır. Latin Amerika örneğinden de açıkça görüleceği üzere, endüstride kendi kendine

4 M. Kabaj, Shift Work and Employment Expansion Towards an Optimum Pattern, "International Labour Review", Vol, 98, 1968 No. 3.'daki yazısında doğru olarak işaret edilmiştir.

olan bir gelişme ve tarımda kendi kendine meydana çıkan mekanizasyon bu soruna çözüm getirememektedir. Sorunun, tarımsal nüfusun % 80, % 90 gibi bir oranda bulunduğu bir çok Afrika ve Asya ülkelerinde, Latin Amerika'ya nazaran, çok daha karmaşık olduğu açıkça görülebilir.

Sorun, esasen daha önce inanıldığı gibi yatırım oranı ve yapısından çok tekniklerin seçimine dayanmaktadır. Kesin olan bir şey varsa bu da, her iki sektörde de aynı anda sermaye yoğun tekniklerin seçilmesinin büyük bir işsizliğe yol açtığı ve bundan dolayı da her iki sektörde de aynı anda sermaye yoğun tekniklerin seçilmesinin gerekliliğidir. Birçok ülke bu açıdan küçük veya büyük bazı hatalar yapmışlardır. Şu vurgulanmalıdır ki, geçmişte durum, ilk önce endüstrileşme yolunu seçen ülkeler için daha avantajlı idi, çünkü bu ülkeler nüfus fazlalıklarını aktarabilecekleri geniş iş alanlarına sahiptiler. Fakat günümüzdeki gelişen ülkeler için durum böyle değildir. Tarımdan uzaklaştırılan kişilere endüstrinin ihtiyacı bulunmaması, bu kişilerin çalışacak yer bulmalarını imkânsızlaştırmaktadır. Bu nedenden, şimdi tekniklerin seçimi dikkatli analizleri gerektiren bir sorun haline gelmiştir. Yukarıda sözü edilen hatalara düşmeyen tek istisna Japonya'dır. Japonya tarımda zamansız bir mekanizasyona gitmeyip önce endüstrisini geliştirmiştir. Japonlar endüstride; istisnayı maksimize edecek önemli ölçekte sermaye tasarrufları sağlayacak teknikleri bile içeren çeşitli teknikler kullanmışlardır. Japonya'nın son yıllarda dünyada sermaye birikim oranı en yüksek olan ülkelerden birisi olmasına karşın, hem endüstride hem de tarımda aynı anda sermaye yoğun teknikleri kullanabilme gücünü bulamamış olmasına rağmen, ekonomik olarak iyice geri kalmış bölgeleri bir kenara bırakarak bile, Latin Amerika bu gücü nasıl bulabilmiştir.

Ekonominin yeniden inşasına, tarımdan veya endüstriden başlanması teoride fazla bir fark yaratmaz. Eğer tarımda sermaye yoğun teknikler seçilirse, tarım sektöründen çekilen kişilerin istihdamını sağlayabilmek için endüstride emek yoğun teknikler tercih edilmelidir. Fakat eğer endüstrileşmeye sermaye yoğun tekniklerin kullanımıyla başlanıyorsa, tarımdan göçü engelleyebilmek için, tarım sektöründe sermaye yoğun olmayan tekniklerin seçimi için çaba harcanmalıdır.

Pratikte ekonominin modernizasyonuna tarımla başlanması gerçekçi değildir. Geçmişte Yeni Zelanda ve Avustralya'nın bu tür bir modernizasyonla başarı sağladığı bir gerçek olmasına rağmen bu başarı o tarihlerde dünya tarım piyasalarının içinde bulunduğu uzun süren durgunluk sonucunda gerçekleştirilmiştir⁵. İhracata yönelik tarımsal gelişme umutlarının fazla gerçekçi olmamasından dolayı, içerde tarımsal ürünlere pazar, çiftçi olmayanlar yani endüstriyel sektör çalışanlarıdır. Bundan dolayı ikinci seçenek yani önce endüstrileşme ve daha sonrada tarımda kademeli olarak bir modernizasyon daha elverişlidir. Ekonomik gelişmenin başlangıç devrelerinde bu iki sektöründe aynı anda modernizasyonu olanaksızdır.

5 Dünya tarım piyasalarındaki şimdiki yükselme kısa süreli tipik bir durum olarak görülmelidir. Bunun yanında, bu yükselme sadece tahılları ve Üçüncü Dünya ülkelerinin ihracatından çok ithalatını etkiler. Tarımsal ürün fiyatlarında önemli bir artış bile, talebin fiyatlardan daha az esnek olmasından dolayı, pazardaki daralmanın büyük olduğunun göstergesi değildir. Arzı aynı seviyede artırma çabaları, fiyatlarda büyük düşüşe yol açar. Son 30 yılda yaşanan benzer talep artışları olağan eğilimi değiştirmemiştir.

Bu, şimdi tarımın literatürdeki büyüme modellerince kabul edilen emek rezervi rolünden tamamen farklı bir rol oynadığı anlamına gelmektedir. Yapısal değişim oranının, tarım dışı sektörlerin büyümesine ve nüfusun artmasına bağlı olmasından dolayı çok yüksek olamayacağından (Latin Amerika'daki gecekondulaşma kentleşme olarak sayılmamaktadır) kırsal kesimde kişileri istihdam olanakları genişletmeye kadar, diğer sektörlerle işçi sağlayacak bir emek rezervi halinde tutabilmek çok zordur. Bu ciddi ve karmaşık sorun, şimdiye kadar büyüme ve tekniklerin seçimi teorilerini modern sektörle sınırlı kalmış olmasından dolayı göz önüne alınmamıştır. Geleneksel sektör nüfusun çoğunluğun yaşadığı bir yer olup, bu sektörün emek rezervi rolünü oynayabilmesi için gerekli şartların sağlanması zorunludur. Emek rezervleri maden rezervleri gibi hiçbir maliyeti olmadan, ihtiyaç duyulduğu ana kadar bekletebilecek rezervler değildirler. Birçok gelişen ülkenin tarımsal sistemleri bu rolü oynamaya uygun değildir. Dolayısıyla tarımsal reformlara ihtiyaç vardır. Bunun, bu makalenin içeriğinde bulunmamasına rağmen, ekonomi teorisyenlerinin eğlence kaynağı olan emek rezervlerinin, geçmişteki gibi kendi haline bırakılmayacağına söylemeden geçemeyeceğim. Daha evvelcede belirttiğim gibi göç şeklinde bir emniyet subabı artık mevcut değildir.

Burada sunulan görüşlerin ışığı altında, literatürce kabul edilen, yatırımın yapısını kati öneme sahip bulunduğu ve tekniklerin seçiminin ihmal edilebileceği yönündeki fikirlere katılmak güçtür. Örneğin Z. Debrzka'ya göre tekniklerin seçimi sadece tamamlayıcı sanayilerde uygulanabilmekte, mamafih rekabetçi sanayilere daha sık rastlanmasından dolayı gelişen bir ekonomide tekniklerin seçiminden fazla birşey beklenmemelidir.

Tekniklerin seçiminden fazla birşey beklenmemesi fikri, aynı zamanda hem doğru, hem de doğru değildir. Eğer uzun dönem büyüme oranı maksimizasyonu stratejik bir hedef olarak alınır, bu tamamen doğru olması da kısmen doğru sayılabilir. Fakat "çizilen stratejinin de" gösterdiği gibi, sermaye yoğun olan (artık değere maksimize eden) veya olmayan (geliri maksimize eden) tekniklerin seçilmesi halinde, sonuç olarak, her iki tekniğin meydana getireceği büyüme oranları arasında önemli bir fark olmayacağından, bu fikir yanlıştır. Fakat, eğer ekonomik gelişme oranı maksimizasyonunu stratejik hedef olarak alırsak tamamen farklı bir duruma ulaşırız.

Gerçekte, bir ürün için tekniklerin seçimi belli üretim metodlarıyla sınırlı ise, örneğin elektrik, elektronik, motor, makine ve hatta tekstil gibi sanayilerde yatırımın yapısında emeğe çok az yer kalmakta ve bu gibi endüstrilerde ya en son teknolojiye göre kurulmakta ya da hiç kurulmamaktadır. Makro-ekonomik yaklaşıma göre, üretim teknikleri seçimi, ne üretileceğine karar verildikten sonra bunun ne şekilde üretileceğinin düşünülmeyle başladığı gerçeğini içeremez. Bu tür bir seçim bir ideal tiptir.

Büyüme oranı maksimizasyonu prensibinde ısrar edersek değişik bir duruma ulaşırız. Birikim potansiyelini bildikten sonra, modern sektörde yeni istihdam olanakları yaratarak, optimal ortalama sermaye yoğunluğunun ne olduğuna karar verebiliriz. Bundan sonra, modası geçmiş tekniklere başvurmadan bu sorunu çözebilecek yatırım yapısını seçebilir ve bütün ekonomi için düşük bir sermaye-hasıla oranı teşkil edebiliriz. Bundan sonra karma tekniklerin, aynı ürünleri değişik metodlarla

değil fakat sermaye yoğunluğu az ve çok olan bir üretim yapısı oluşturularak kullanılması mümkün olacaktır. Böylece arzulan bir seviyede sermaye yoğunluğunu kazma kürek kullanmadan yani çağcılığı feda etmeden elde etmek mümkün olacaktır. Gelişen ülkelerin kendilerine seve seve önerilen modası geçmiş araçları inatçı bir şekilde red ederek çok akılcı davranmalarının nedeni budur.

Vardığımız sonuçlara gelince;

1. Tekniklerin seçimi teorisinin mevcut şekli, gelişen ülkelerin, doğru gelişme stratejileri formüle edebilmeleri için çok kullanışlı değildir, çünkü bu teori uzun dönem büyüme oranı maksimizasyonu hedeflemekte ve bunun sonucunda ekonomik gelişmeyi tam anlamıyla sağlayamamaktadır.

2. Teorik düşüncelerin, geleneksel sektörü kendi haline bırakarak, modern sektör ile sınırlandırılması ciddi bir hatadır. Endüstrinin yalnız kendi büyüme oranını maksimize eden teknikleri kullanarak kendi kendine gelişmesi, önemli bir sorun olan yapısal değişimi otomatik olarak çözemez veya çözebilse bile çok kötü bir şekilde çözer.

3. Tarımda tekniklerin seçimi ile ilgili düşünceler de tek yönlüdür, çünkü bunlar tarımda sermaye yoğun tekniklerin seçimi sonucunda tarım dışına itilecek kişilerin tarım dışında istihdam olanakları, tarımla ilgili dış pazarların ve hatta iç pazarların büyüme oranı gibi, makro-ekonomik sorunları dikkate almamaktadırlar.

4. Tekniklerin seçimi sorununa, doğru stratejilerin doğru zamanda seçilmesi görüşüyle yaklaşılması gereklidir. Bu, ekonomik gelişme dönemine bağlı olarak önce mümkün olduğu kadar yaygın ve uygun bir yapısal değişime ulaşıldıktan sonra, yoğun tekniklere kayılması olarak açıklanabilir.

5. Gelişmenin başlangıç döneminde yoğun tekniklerin kullanılması maliyeti yüksek olan bir hatadır.

6. "Çizilen strateji" özel bir gelişme tehlikesi taşıyacağı için uzun dönem büyüme oranını maksimize eden tekniklerin kullanımını içermez. Bu önce geliri ve istihdamı maksimize eden yaygın tekniklerin ve dolayısıyla da yapısal değişimi ve yapısal değişim sağlandıktan sonrada artık değeri maksimize eden yoğun tekniklerin kullanılmasını içerir.